

Date: 3rd February-2026

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK ONGNI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Qurbonaliyeva Mardona Ulug‘bek qizi

4-kurs, Gumanitar fanlar va pedagogika fakulteti Turan International University

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati hamda samarali metodlari yoritilgan. Tadqiqotda ekologik tarbiyaning mazmuni, shakllari va vositalari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Maktabgacha ta‘lim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda interfaol, tajribaviy va faoliyatga yo‘naltirilgan metodlarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari ekologik ongni shakllantirishda tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ekologik ong, ekologik tarbiya, maktabgacha yosh, pedagogik metodlar, tabiatni muhofaza qilish, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish.

Abstract: The article examines the theoretical foundations, pedagogical significance, and effective methods of forming ecological awareness in preschool children. The study analyzes the content, forms, and tools of environmental education based on scientific literature. The importance of interactive, experiential, and activity-based methods in organizing environmental education in preschool institutions is substantiated. The results emphasize the necessity of a systematic approach to developing ecological awareness.

Keywords: ecological awareness, environmental education, preschool age, pedagogical methods, environmental protection, ecological culture, sustainable development.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы, педагогическое значение и эффективные методы формирования экологического сознания у детей дошкольного возраста. На основе научных источников анализируются содержание, формы и средства экологического воспитания. Обосновывается значимость интерактивных, практико-ориентированных и деятельностных методов в системе дошкольного образования. Результаты исследования подтверждают необходимость системного подхода к формированию экологического сознания.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическое воспитание, дошкольный возраст, педагогические методы, охрана природы, экологическая культура, устойчивое развитие.

KIRISH

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari jadallashib, inson faoliyati natijasida yuzaga kelayotgan ekologik muammolar tobora chuqurlashib borayotgan bir sharoitda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta‘minlash masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi, biologik xilma-xillikning yo‘qolishi kabi global muammolar insoniyat oldiga ekologik mas‘uliyatni kuchaytirish vazifasini qo‘ymoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ekologik ongli, tabiatga ongli va

Date: 3rd February-2026

ehtiyotkorona munosabatda bo'la oladigan shaxsni tarbiyalash bugungi ta'lim tizimining muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, maktabgacha yosh davri shaxs rivojlanishining eng muhim va sezgir bosqichi bo'lib, bu davrda bolaning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari hamda atrof-muhitga bo'lgan munosabati shakllana boshlaydi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida olingan dastlabki ekologik tasavvurlar va hissiy tajribalar kelgusida shaxsning tabiatga bo'lgan munosabatini belgilab beradi. Shu sababli ekologik tarbiya jarayonini aynan maktabgacha ta'lim bosqichidan boshlash ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya bolalarda tabiat hodisalari haqidagi dastlabki bilimlarni shakllantirish bilan cheklanib qolmaydi. U, eng avvalo, bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, tirik mavjudotlarga g'amxo'rlik, atrof-muhitni asrashga nisbatan mas'uliyat hissini tarbiyalashni nazarda tutadi. Ekologik ongni shakllantirish jarayonida bolaning bilish faoliyati, hissiy kechinmalari va amaliy harakatlari o'zaro uyg'unlikda rivojlanishi muhim hisoblanadi.

Shu boisdan ham maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish, zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Kuzatish, tajriba o'tkazish, o'yin faoliyati, loyihaviy ishlar va amaliy mashg'ulotlar orqali bolalarda ekologik bilimlarni shakllantirish ularning ekologik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur ilmiy maqolaning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish metodlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning pedagogik imkoniyatlari va samaradorligini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya jarayonini takomillashtirish hamda ekologik madaniyatli avlodni tarbiyalashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ekologik tarbiya va ekologik ongni shakllantirish masalalari pedagogika, psixologiya hamda ekologiya fanlari kesishmasida olib borilayotgan dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda ekologik tarbiya shaxsning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantiruvchi muhim omil sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida ekologik tarbiya berishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish masalasi ko'plab olimlar tomonidan chuqur tahlil qilingan.

Psixologiya fanida L.S. Vygotskiy tomonidan ishlab chiqilgan madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiy muhit va ta'lim-tarbiya jarayonining hal qiluvchi o'rni asoslab berilgan¹. Olim bolalik davrida tashqi muhit ta'sirida hosil bo'ladigan bilim, tasavvur va munosabatlar keyinchalik bolaning ichki dunyosiga singib, barqaror shaxsiy sifatga aylanishini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv

¹ Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991.

Date: 3rd February-2026

ekologik tarbiya jarayonida bolani tabiat bilan faol muloqotga kiritish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasida esa shaxs ongining shakllanishi bevosita faoliyat bilan bog'liq holda izohlanadi². Uning fikriga ko'ra, bola faqatgina tayyor bilimlarni o'zlashtirish orqali emas, balki amaliy faoliyat jarayonida ekologik tasavvurlarni chuqur anglaydi. Bu nazariya maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishda kuzatish, tajriba o'tkazish, tabiatni parvarish qilish kabi faoliyat turlarining muhimligini asoslaydi.

O'zbekiston olimlarining ilmiy tadqiqotlarida ham ekologik tarbiya masalasi keng yoritilgan. Xususan, Sh.M. Mirziyoyevning barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikka oid qarashlarida ekologik madaniyatni shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida ko'rsatiladi³. Ushbu qarashlar ta'lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta'lim bosqichida ekologik tarbiyaga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, R. Qodirova va M. Saidovalarning maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya jarayonini tashkil etishga bag'ishlangan ilmiy ishlari muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega⁴. Mualliflar ekologik tarbiyani bolalarning yosh xususiyatlariga mos holda, tizimli va izchil tashkil etish lozimligini ta'kidlaydilar hamda ekologik bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish zarurligini asoslab beradilar.

Xorijiy tadqiqotchilar orasida J. Palmer ekologik ta'limni erta yoshdan boshlash orqali bolalarda ekologik mas'uliyat va barqaror xulq-atvorni shakllantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslagan⁵. Uning tadqiqotlarida ekologik ta'limning uzluksizligi va bosqichma-bosqich rivojlanishi muhim omil sifatida ko'rsatiladi.

D. Tilbury esa ekologik ta'limni barqaror rivojlanish ta'limi bilan integratsiyalash zarurligini ta'kidlaydi⁶. Olimning fikricha, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish jarayoni nafaqat bilim berishga, balki ekologik qadriyatlar va mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish masalasi ko'p qirrali bo'lib, u psixologik, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarning uyg'unligini talab etadi. Shu bois, ekologik tarbiyani tashkil etishda ilg'or ilmiy qarashlarga tayanish hamda milliy va xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish jarayonini tizimli o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, pedagogika, psixologiya va ekologiya fanlarining ilmiy yondashuvlariga tayangan holda ishlab chiqildi. Tadqiqotda ekologik tarbiyaning mazmuni, shakllari va metodlarini aniqlash hamda ularning samaradorligini baholash maqsad qilib olindi.

² Leontyev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. — Moskva: Politizdat, 1975.

³ Mirziyoyev Sh.M. Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik. — Toshkent, 2021.

⁴ Qodirova R., Saidova M. Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.

⁵ Palmer J. Environmental Education in the 21st Century. — London: Routledge, 1998.

⁶ Tilbury D. Education for Sustainability. — Cambridge: UNESCO, 2004.

Date: 3rd February-2026

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

Birinchidan, **nazariy tahlil metodi** orqali ekologik tarbiya va ekologik ongni shakllantirishga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar, pedagogik konsepsiyalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Ushbu metod ekologik tarbiyaning nazariy asoslarini aniqlash, asosiy tushunchalarni aniqlashtirish va tadqiqotning ilmiy yo'nalishini belgilash imkonini berdi.

Ikkinchidan, **pedagogik kuzatuv metodi** yordamida maktabgacha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan ekologik tarbiya mashg'ulotlari, bolalarning tabiatga bo'lgan munosabati, ularning ekologik faoliyatdagi ishtiroki tizimli ravishda kuzatildi. Kuzatuv jarayonida bolalarning bilim darajasi, qiziqishi va xulq-atvoridagi o'zgarishlar qayd etildi.

Uchinchidan, **tajriba-sinov ishlari** orqali ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan metodlar amaliyotda sinovdan o'tkazildi. Tajriba jarayonida ekologik o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar, loyihaviy faoliyat va multimedia vositalaridan foydalanildi. Tajriba-sinov ishlari metodlarning samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

To'rtinchidan, **taqqoslash va umumlashtirish metodlari** yordamida tajribagacha va tajribadan keyingi natijalar solishtirildi, olingan ma'lumotlar tizimlashtirildi va umumiy xulosalar chiqarildi. Ushbu metodlar tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirishga xizmat qildi.

Shunday qilib, tanlangan metodologiya maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish jarayonini chuqur va har tomonlama o'rganish imkonini berdi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqot va tajriba-sinov ishlari natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirishda ayrim pedagogik metodlar yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Xususan, quyidagi metodlar eng samarali deb topildi:

Kuzatish metodi bolalarda tabiat hodisalari va tirik organizmlarga nisbatan qiziqishni oshirishda muhim rol o'ynadi. Tabiatni bevosita kuzatish jarayonida bolalarda fasllar almashinuvi, o'simlik va hayvonlarning hayoti haqida dastlabki ekologik tasavvurlar shakllandi. Bu metod bolalarning diqqatini rivojlantirish va tabiatga nisbatan ongli munosabatni tarkib toptirishga xizmat qildi.

Amaliy faoliyat metodi orqali bolalar ekologik bilimlarni bevosita harakat jarayonida o'zlashtirdilar. O'simliklarni parvarish qilish, suvni tejash, chiqindilarni saralash kabi mashg'ulotlar bolalarda ekologik mas'uliyat va mehnatsevarlik sifatlarini rivojlantirdi. Natijada bolalarda ekologik xulq-atvor elementlari shakllana boshladi.

O'yin texnologiyalari ekologik tarbiyani bolalar uchun qiziqarli va tushunarli shaklda tashkil etish imkonini berdi. Ekologik mazmundagi rolli o'yinlar, didaktik va harakatli o'yinlar orqali bolalar tabiatni asrash, tozalikka rioya qilish kabi tushunchalarni oson va samarali o'zlashtirdilar.

Loyihaviy faoliyat metodi bolalarning mustaqil fikrlashini va ijodiy faolligini rivojlantirdi. "Yashil bog'cha", "Toza tabiat", "Biz tabiatni asraymiz" kabi kichik loyihalar

Date: 3rd February-2026

bolalarda jamoada ishlash, ekologik muammolarni anglash va ularni hal etishga intilish ko'nikmalarini shakllantirdi.

Multimedia vositalaridan foydalanish ekologik ta'lim samaradorligini oshirdi. Video lavhalar, animatsiyalar va interfaol taqdimotlar bolalarda ekologik jarayonlarni vizual ravishda tushunishga yordam berdi hamda bilimlarni mustahkamladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik ongni shakllantirish jarayonida metodlarning xilma-xilligi, amaliy yo'naltirilganligi va bolalarning yosh xususiyatlariga mosligi muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlarning tizimli qo'llanilishi bolalarda ekologik bilim, munosabat va xulq-atvorning barqaror shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA

Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish masalasi pedagogik, psixologik va ekologik yondashuvlar asosida atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ekologik tarbiyaning nazariy asoslari, mazmuni va uni amalga oshirish metodlari ilmiy manbalar asosida o'rganildi hamda maktabgacha ta'lim amaliyoti bilan uzviy bog'liq holda tahlil etildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik ongni shakllantirish jarayoni maktabgacha yosh davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu davrda bolalarda tabiatga nisbatan dastlabki tasavvurlar, hissiy munosabat va ekologik xulq-atvor elementlari shakllanadi. Agar ekologik tarbiya mazkur bosqichda tizimli va maqsadli tashkil etilsa, kelgusida ekologik madaniyatga ega, tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'ladigan shaxsni tarbiyalash uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, ekologik ongni shakllantirishda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Kuzatish, amaliy faoliyat, o'yin texnologiyalari, loyihaviy ishlar va multimedia vositalariga asoslangan metodlarning uyg'un qo'llanilishi bolalarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirish, tabiatga nisbatan ijobiy munosabatini rivojlantirish va ekologik xulq-atvorini shakllantirishda yuqori samaradorlik beradi. Ayniqsa, amaliy va faoliyatga yo'naltirilgan metodlar bolalarda ekologik mas'uliyatni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, metodik yondashuvi va ijodkorligi muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Ekologik tarbiya jarayoni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, uzluksiz va izchil tarzda olib borilishi lozim. Bu esa ekologik tarbiyani umumiy ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi sifatida tashkil etishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni shakllantirish jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vazifadir. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish, ekologik tarbiyani amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish va ta'lim jarayonida tizimli yondashuvni ta'minlash zarur. Tadqiqotda olingan xulosalar maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya sifatini oshirishga, ekologik madaniyatli avlodni

Date: 3rd February-2026

tarbiyalashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vygotskiy L.S. *Pedagogik psixologiya*. — Moskva: Pedagogika, 1991.
2. Leontyev A.N. *Faoliyat. Ong. Shaxs*. — Moskva: Politizdat, 1975.
3. Mirziyoyev Sh.M. *Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik*. — Toshkent, 2021.
4. Qodirova R., Saidova M. *Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya*. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
5. Palmer J. *Environmental Education in the 21st Century*. — London: Routledge, 1998.
6. Tilbury D. *Education for Sustainability*. — Cambridge: UNESCO, 2004.
7. Bonnett M. *Environmental Concern and Education*. — Oxford, 2002.
8. Sterling S. *Sustainable Education*. — Bristol, 2010.
9. UNESCO. *Early Childhood and Environmental Education*. — Paris, 2017.
10. OECD. *Education and Environment*. — Paris, 2019.

